

המקור בפרשה: ולא תונו איש את עמיתו (כה יז), ב"מ נח ב.

מסביב לשולחן

עורך - הרב שלמה רוזנשטיין

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא ספרה בעיון בהלכה באגדה ובסוסר

משולחן גבוה

הרב מאיר שולביץ

עיקרי הענין

עיקרי הענין אונאת דברים

א. מקור הענין. בפרשתנו (כה יז) "ולא תונו איש את עמיתו". ופירש רש"י: "כאן הזהיר על אונאת דברים, שלא יקניט איש את חברו, ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ". "ואם תאמר, מי יודע אם נתכוונתי לרעה, לכך נאמר ויראת מאלקיך, היודע מחשבות הוא יודע. כל דבר המסור ללב, שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו, נאמר בו ויראת מאלקיך". ולכן חמורה אונאת דברים יותר מאונאת ממון, כמאמר הגמרא (ב"מ נח ע"ב) "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, גדול אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו ויראת מאלקיך, וזה לא נאמר בו ויראת מאלקיך. ורבי אלעזר אומר, זה בגופו וזה בממונו. רבי שמואל בר נחמני אמר, זה ניתן להישבון וזה לא ניתן להישבון". משנה מפורשת במסכת בבא מציעא (פ"ד מ"י) "כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה חפץ זה, והוא אינו רוצה ליקח. אם היה בעל תשובה, לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. אם הוא בן גרים, לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, שנאמר וגר לא תונה ולא תלחצנו". ומבואר בסוגיית הגמרא, כי "אונאת דברים" הוא איסור מהתורה לצער את הזולת ולהקניטו, הנלמד מהכתוב.

ב. חומר האיסור. כתב ערוך השולחן (סי' רכח ס"א) "וקבלה ביד רז"ל, שהצועק לפני הקב"ה על אונאת דברים נענה מייד, שנפרעים מהמאנה בעולם הזה, וכך אמרו חז"ל (ב"מ נט ע"א) כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה". ופירש"י: "הצועק על אונאת דברים, אין השער ננעל לפניו". - עוד אמרו בסוגיא (שם) "אמר רב, לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו [באונאת דברים לצערה, רש"י], שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה" [לבוא פורענות אונאתה ממחר לבוא, רש"י]. ודינים אלו נפסקו להלכה בשו"ע חושן משפט (סימן רכח). וכתב החזו"א באגרות (ח"א ריא) "צריך

להתחזק בלימוד התורה.. וביחוד בבין אדם לחברו, להיזהר שלא לגרום צער לחברו בדיבור קל ואפילו לרגע".

ג. גדר האיסור. הנה בספר ערוך השולחן (שם); היטיב להגדיר את דיני אונאה, שיש בהם שתי אונאות - בענייני מסחר ובענייני הנפש. בענייני מסחר - הדין הראשון המובא במשנה "לא יאמר לו בכמה חפץ זה, והוא אינו רוצה ליקח" [ונדון בענין זה לקמן]. ובענייני הנפש - הדין השני המובא שם "היה בעל תשובה, לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים". בספר החינוך (מצוה שלח) מפורש כי האיסור הוא באמירת "דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם", ולא עוד אלא ש"ראוי להיזהר שאפילו ברמז דבריו לא יהיה נשמע חירוף לבני אדם". [ועוד כתב החינוך: "ואפילו בקטנים ראוי להיזהר שלא להכאיבם בדברים יותר מדי, זולתי במה שצריכים הרבה כדי שיקחו מוסר. ואפילו בבני ובנותיו ובני ביתו של אדם, המיקל בהם שלא לצערם בעניינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד"]. ולשון הרמב"ם בספר המצוות (מצוה רנא) "שנאמר לו מאמרים שיכאיבוהו ויכעיסוהו ולא יוכל לעמוד מפני שמתבייש מהם". ורבי אליעזר ממיץ כתב בספר היראים (סי' קפ) "וכשם שאונאה בדברים, כך אונאה בעין רע שמראה לו פנים רעים".

ד. אונאת דברים בתוכחה. הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת שג) הזהיר בזה שלא לבייש קצתנו וכו' ואזהרה בזה הוא אמרו הוכח תוכיח וכו' יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא וכו"ה בסמ"ג ויראים שאפילו במקום תוכחה לא יצער ולא יבייש חבירו חנינם. ובחפץ חיים בפתיחה (לאוין בבאר מים חיים סק"ד) ביאר דקאי בלאו דלא תונו, והא דכתבה התורה להלאו דלא תשא עליו חטא, כדי למסמכיה לדין הוכחה, להורתנו דאפילו במקום תוכחה אסור לבייש. ובספר מגן אבות להתשב"ץ (פ"ג מט"ו) כתב לחלק, דאם מביישו דרך תוכחה, אזהרתו מלאו דלא תשא עליו חטא, ואם דרך בזיון, הוא בכלל אונאת דברים.

מרתן שר התורה רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א

ביאור הקרא "עמיתו" באונאת דברים

שאלה: כתוב בפ' בהר, וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (כה, יד). מה טעם הכא דאיידי גבי אונאת ממון [כדפרש"י הכא] כתיב אל תונו איש את "אחיו", ואילו להלן (בפסוק יז) גבי אונאת דברים [כדפרש"י התם] כתיב ולא תונו איש את "עמיתו", מאי שנא אונאת ממון דנקט "אחיו", מאונאת דברים דנקט "עמיתו", וצ"ב.

תשובה: שניהן לאפוקי גוי, אבל באונאת דברים צריך שיהא גם עמיתך בתורה ומצות, אבל לרשע מותר לענותו בדברים.

(קובץ עיון הפרשה - נה)

אונאת דברים לאחיו

בפ"א אמר רבינו שליט"א [בישוב הקושיא הנ"ל מדוע באונאת ממון כתיב לשון "אחיו", ובאונאת דברים כתיב "ולא תונו איש את עמיתו"]. תשובה: העולם אומר שאי אפשר להזהיר שלא יקניט את אחיו, וזה אפשר רק באינו אחיו, "ואהבת לרעך כמוך", אבל את אחיך סגי ש"לא תשנא את אחיך בלבבך". ואמרת להרב שליט"א שבשל"ה הק' כתב להיפך, שאונאת דברים אינה מצויה באח, ורק שייך אונאת ממון, כמו שמצינו "ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו" (דברים א, ט"ז) ופירש רש"י "אף על עסקי ידיה בין חלוקת אחים", ואמרת להרב גם לדברי המהרש"א (ב"מ נ"ט א), ע"ש, ונהנה. (דרך שיחה)

ביאור הסוגיא בפסחים

גמ' פסחים ע' ע"ב, אמר אביי אבין תכלא לימא כי הא מילתא, פי' רש"י "אבין תכלא, קובר את בניו היה". וקשה איך אמר לו שמשום שקבר בניו אינו מדבר כהוגן, דלכאורה עבר על אונאת דברים?

תשובה: לכף זכות דנו שלכך טעה.

(שאלת רב)

הגאון רבי אברהם ארלנגר שליט"א
מראשי ישיבת קול תורה

בגדר איסור אונאת דברים

בספר החינוך (מצ' של"ח) כתב בביאור שורש מצות אונאת דברים, כי הוא לתת שלום בין הבריות וגדול השלום שבו הברכה מצויה בעולם וקשה המחלוקת, כמה קלילות וכמה תקלות תלויות בה, וכן בחי' אגדות למהר"ל כתב, אין המתאנה נחשב בעיניו לכלום, וכל דבר שהבירו שפל ופחות ונבזה בעיניו, ואמר לו דברים עד שנראה לחבירו שאינו נחשב לו כלום זה הוא אונאה וכו', עכ"ל. ולהלן שם כתב דאפילו חשוב אבל לא כל כך מפני מעשיו הראשונים ג"ז בכלל.

ומתבאר מדבריהם, דשורש איסור דלא תונו מחמת מידות רעות כלפי חבירו ומחמת שמביא למחלוקת ואינו בשלום כראוי, והרי כלל גדול אמרה התורה, ואהבת לרעך כמוך, וכאן עושה ההיפוך, דמשפילו ומכאיבו ומביישו.

אמנם יש לדייק במשנה וברמב"ם דשורש העון יותר מאשר פגם במידות ובדרכי שלום, דהנה לשון המשנה בב"מ, כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים, וצ"ב מה בא להשוות זה לזה, הלא ב' ענינים הם כי אונאה במקח שייך לגזלת ממון כמבואר בב"מ (ס"א ע"א), ומה זה שייך לענין מידות, ונהי דיש אותו לשון בלאו, אבל מה רצה לומר בהשוואה זו.

והרמב"ם הביא איסור זה בהלכות מכירה (פ"ד ה"ג) ולמה לא כתבו בהלכות דעות, ואעפ"י שלמדו מרבנו הקדוש שקבעו בבבא מציעא בפרק הזהב עם דיני אונאת ממון ולא במסכת אבות, שרק הזכיר שם (פ"ג מי"א) שהמלכין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, אבל לא כל ענין אונאה בעלמא בצנעא, מיהו מזה גופיה יש ללמוד, ויותר מזה מהרמב"ם שלא תמיד נמשך אחרי סדר המשנה, אלא כאן הרי גם מלשון המשנה יש הוכחה שבה לומר כאן יסוד הבנת האיסור שראוי לדמות אונאת דברים לאונאת ממון.

והנראה מוכח מזה שיסוד האיסור ממין איסור אונאת ממון, ממין מזיק הוא, וכמו גזלן שמפסיד לחבירו את ממונו, וכן כל מזיק, שרברבו יונה אפילו עובר על לא תגזול כי האיסור בשניהם מצד הפסד חבירו, כמו כן הוא מזיק לחבירו את מנוחת נפשו, ובצער ובושתו הוא מפסידו. והרי החובל בחבירו גם חייב לשלם בושט וצער, ונהי דבדיבור אין דין תשלומין, אבל האיסור הוא כמורה.

ונפקא מינה לדינא גם כן, במי שלא התכוון כלל לצער ולבייש, ובתומו דיבר באופן שחבירו ע"ז התבייש או הצטער, דאם הנדון מצד המידות, הרי שגג, ומה עוד אם יש כונה טובה, אבל אם זה בגרר מפסיד ומזיק, א"כ גם באופן זה עליו לפייסו כל זמן שלא היה אנוס ממש.

והנה לשון המסילת ישרים, שאם עושה מעשה שיגרום לחבירו שיבוש עובר על לא תונו. ונראה להוכיח כדבריו מתוך הסוגיא בב"מ, שהרי אמרו אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר מעולם, ובזה הרי בשעה שאומר לו אין לי שום צער כלל, ורק כשבא לחבירו לקנות והוא משלחו בתמיה או צוחק עליו כיצד מבקש ממנו תבואה, אז הוא מתבייש ומצטער, ובע"כ חזין שגם גרמא אסורה. ולכאורה צ"ב מאי שנא מלאכת שבת דאמרו (שבת ק"ב ע"ב) עשייה הוא דאסור, גרמא שרי, ומאי שנא באונאה דגם גרמא אסורה.

ונראה לבאר בזה לפמשי"נ, אמנם מצונו בב"ב (כ"ב ע"ב) שאמרו גרמא בנזקין אסור, וכן מצונו בבבא קמא (נ"ה ע"ב) ארבעה דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן, הפורץ גדר בפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר, ויודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו, ובגמ' שם הוסיפו עוד כמה דברים, ומבואר מכלם דגרמא בנזקין חייב בדיני שמים.

ויסוד ההבנה בחילוק איסור שבת ואיסור מזיק, דבאיסור שבת המלאכה היא המעשה, וכל שגורם ולא עשה בידיים, לא חילל השבת, אבל במזיק האיסור מצד התוצאה הרעה שהבירו מפסיד על ידו, וכן ברצח האיסור מצד התוצאה, וכל כי האי, גם אם חיוב התורה על תשלומי נזק אינו אלא על מעשה בידיים, אבל העבירה מצד התוצאה, לכן גרמא בנזקין אסור, ולכן חייב בדיני שמים.

ולפמשי"נ דגם אונאת דברים דומה למזיק וגזלן, הרי מובן בפשיטות שגרמתה אסורה מעיקר דין הלאו. ומיהו גם המדה הרעה הרי היא מצד מה שמשפיל את חבירו, ופשוט דהגרמא בכלל עיקר האיסור דלא תונו, ונשא עונו עם כל החומר של אונאת דברים.

(ברכת אברהם מאמרים - מידות והשקפות, עיי"ש הרחבה)

[אופנים שאין את האיסור. כתב החינוך (שם) מעיקר הדין מותר "לענות בסיל כאולתו", כי אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חברו בדברים הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים". עי" בדבריו מהי הדרך הראויה לנהוג בשעה שמצטעים ומחרפים אותו. וממידת החסידים שלא להשיב דבר, ועליהם אמרו חז"ל "הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". **אונאת רשעים** - בסוגיית הגמרא (ב"מ נט ע"א) מובא: "אמר רב חננא בריה דרב אידי, מאי דכתיב ולא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונוהו". והרמ"א ((שם סע"א) כתב: "ויש אומרים דאין מצווים על אונאת דברים אלא ליראי השם. ומי שמאנה את עצמו מותר להוניהו". ובערוך השלחן (שם) כתב בטעם הדבר: "אבל לרשע מותר לאנות בדברים, **דשמא על ידי זה ישוב בתשובה**, ולכן אם כוונתו לשם שמים, יכול לעשות כן". ובהמשך ביאור דברי הרמ"א, כתב ערוך השלחן: "וכן מי שמאנה את עצמו, **שהולך בדרך לא טוב וסובר שהולך בדרך הישר**, מותר לאנותו, שאדם כזה אינו מכלל הישוב ודרך ארץ".

[ה. **גזל שינה**. עיין בספר שבט הלוי ח"ז בס"י רכז שגזל ל"ש אלא כשלוקח משהו מהנגזל, שאמנם כאן זה איסור חמור אבל גזל גמור אין כאן, ומ"מ צידד שלא גרע מהמבואר בברכות ו ע"ב שמי שאינו משיב שלום לחבירו על ברכתו נקרא גזלן. אמנם בספר דרך שיחה (פ' קדושים) מובא בשם הגר"ח קנייבסקי כי "ענין גזל שינה הוא חידוש מבית מדרשם של בעלי המוסר, והוא רק ענין של חסד ושל "ואהבת לרעך כמוך". אמנם בספר פתחי חושן (גניבה ואונאה פט"ו) הרחיב הגאון האדיר רבי יעקב בלוי, בנדון "גזל שינה", וכתב שיש בזה משום איסור אונאת דברים דאורייתא, שמצער את חברו [אמנם העיר שם, כי הלשון "גזל" אינו מדוייק כל כך, ואולי לזה התכוין הגר"ח]. ועוד דן שם, האם יש איסור, ומה הדין כאשר מעוניין לערוך בביתו שמחה בשעת לילה מאוחרת, באופן שהרעש עלול להפריע את מנוחת השכנים. ומה הדין בבית מדרש או ישיבה הסמוכים לבתי מגורים, האם מותר ללמוד בקול רם. וכיצד ינהגו אם מתגוררים חולים או אנשים מבוגרים בסמיכות מקום.

[ו. **בירור והשוואת מחירים ללא כוונה לקנות**. כאמור בדברי המשנה (שם בב"מ) ונפסק בשו"ע ((סי' רכח; סע"ד) "לא יאמר בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו". ובטעם הדבר, כתב המאירי (נ"ח ע"ב) כי "**גורם לו פסידא בדבריו**, שהרי מתוך שהוא בוש לומר

אונאת דברים

המשנה בפרק הזהב בבבא מציעא אומרת: 'כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים'. כשיש בין שני אנשים מו"מ לקנייה ומכירה של חפץ או דירה כל אחד יודע שאסור לקונה או למכור להונות את חברו. 'הונאה' נחשבת למעשה נפשע. זה כתוב בתורה: 'וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו'.

כאשר זה מגיע לדין ודברים שיש בין אדם לחברו, על כל נושא, גם אם אינו וויכוח כספי. אנחנו לא תמיד שמים לב שאנחנו עלולים להיכשל באיסור של 'הונאה'. אם רק נגרום צער לחברנו בדיבור, הרי עברנו על הלאו של 'לא תונו איש את עמיתו'. לא הזקתי אותו, לא גרמתי לו הפסד או נזק ממוני, רק פגעתי וציערתי אותו בדיבורי. הקנמתי אותו הצעתי לו עצה שאינה הוגנת, עברתי על הלאו. כי כשם שיש אונאה במקח יש אונאה בדברים.

המחבר בהלכות אונאה ומקח טעות בשו"ע כותב: 'וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון זה בגופו וזה בממונו'. אונאת דברים יותר חמורה מאונאת ממון היא פוגעת בנפש האדם בגופו ואי אפשר להשיבה.

עוד שם בשו"ע: 'יזהר שלא לכוות שם רע לחברו אף על פי שהוא רגיל באותו כינוי אם כוונתו לביישו אסור'. קראת לחברך 'שמן' והוא נעלב, זו 'אונאת דברים'.

ה'פלא יועץ' כותב: 'מועה החושב שאם מצער דרך שחוק, לא נחשב לצער. ורבים מעמי הארץ זה דרכם כסל למו שמצערם את חבריהם דרך שחוק וקלות ראש כדי להרבות שמחה והוללות וענוש ייענש ר"ל'.

ה'חפץ חיים' בסוף הלכות לשון הרע כותב: 'אחרי שעורני השם לבאר בכלל זה כמה וכמה עניינים מהלכה זו, אמרתי לבאר עוד דבר אחד. אף שאין זה מענין הספר שמיוחד על פרטי אסור לשון הרע. אף על פי כן לא נמנעתי מזה מפני שהוא דבר שנכשלים בו הרבה בני אדם'.

'והוא כשהיצר מסיתו להלעיג ולהתלוצץ מחברו. הוא מפתהו גם כן שלא יאמר לו בפרוש הלעג וההיתול ההוא' 'כי אם יתחכם להוציא את הדברים בלשון ערמה שלא יזכר כוונתו רק אחר התבוננות, כדי שחברו יהיה נשאר בביזיון וכלמה'. מסכם ה'חפץ חיים': 'חשבון העוונות של המלעיג הזה רבו מספר: א. עוון ליצנות ב. עוון של אונאת דברים'.

עוד בשו"ע שם: 'הצווק על אונאת דברים נענה מייד'. ומביא שם בסמ"ע: 'ילפינן לה בגמ' מדכתיב הנה ד' ניצב על...משמע שאינו ניתן להמתין ולישא עוונה אלא כביכול תפס העברה דאונאה בידו לענוש עליה מייד'.

בספר החינוך מצוה של"ח אחרי שפירט דיני המצווה איך עובר 'על לאו זה' הוסיף: 'אבל אין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה. וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל, יש ביד האדון המצווה על זה יתברך ויתעלה'.

יחד עם ההבטחה 'שהצווק על אונאת דברים נענה מייד' וחומר העונשין הצפויים לעובר על 'אונאת דברים'. דן ה'חינוך' על האפשרות שיש למי שמצערם אותו בדברים, להשיב מנה אפיים לפוגע בו. וכותב: 'ואולם, לפי הדומה, אין במשמע, שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חברו בדברים הרעים, שלא יענהו השומע'.

'שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים, ועוד שיהיה בשתיקתו כמודה על החירופין' קשה להתאפק ולא להשיב 'ובאמת לא תצווה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו כמו למכרי'.

למרות זאת מביא החינוך כי התורה 'תצווה אותו שנתרחק מן המידה הזאת ושלא נתחיל להתקומט ולחרף בני אדם' כי טובתנו היא להבליג ולא להגיב 'ובכן יינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחרפוהו בני אדם, זולתי השומים הגמורים, ואין לתת לב על השומים'.

גם אם אתה נאלץ להשיב 'ראוי לחכם ששייב לו דרך סלסול ונעימות ולא יכעס הרבה, כי כעס בחיק כסילים ינוח, וינצל עצמו אל השומעים מחירופיו וישליך המשא על המחרף, זהו דרך הטובים שבבני אדם'.

ומביא לזה החינוך מקור: 'ויש לנו ללמוד דבר זה, שמותר לנו לענות כסיל, לפי הדומה, מאשר התירה התורה הבא במחירת להקדים ולהורגו, שאין ספק שלא נתחייב האדם לסבול הנוקין מיד חברו, כי יש לו רשות להינצל מידו, וכמו כן מדברי פיהו אשר מלא מרמות וחוך, בכל דבר שהוא יכול להינצל ממנו'. עד כדי כך.

עם כל זה מביא החינוך 'יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר' ועליהם אמרו: הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'.

שאינו רוצה ליקח משפיל לו מקחו לומר שאינו שוה כל כך, ואחרים שומעים ונמצא גורם לו פסידא. ואפילו לא היה אדם שם, מכל מקום הוא מטריחו ומצערו שחשב למכור ולא מכר". וראה ביאור הדברים וסיכומם להלכה ולמעשה, בספר לרעך כמוך, ועי"ש שחילק בין בירור והשוואת מחירים אצל בעל הבית שאסור, לבין בירור אצל המוכרים, שאין בזה איסור אונאת דברים, ובביאור אופנים נוספים שאין איסור אונאת דברים בהשוואת מחירים ללא כוונה לקנות.

[ז. מכנה שם לחברו. בסוגיית הגמרא (ב"מ נח ע"ב) מובא: "הכל יורדים לגיהנם חוץ משלשה שיורדים ואין עולים", ובכללם "המלבין פני חברו ברבים, והמכנה שם רע לחברו", ואמרו שם: "מכנה היינו מלבין, אף על גב דדש ביה בשמיה". ופרש"י: "כבר הורגל בכך שמכנים אותו כן, ואין פניו מתלבנות, ומכל מקום זה להכלימו מתכוין". דין זה נפסק בשו"ע (שם סע"ה) "יזהר שלא לכוות שם רע לחברו, אע"פ שהוא רגיל באותו כינוי, אם כוונתו לביישו אסור". וראה פרטים נוספים בדינים אלו בספר לרעך כמוך (9) - מה הדין כאשר חברו אינו מתבייש בשם, האם מותר לכנותו בשם זה. וכן בירור המותר והאסור בקריאה ב"שם חיבה", כינוי על שם מום באדם, שיבוש בקריאת שם חברו, ומכנה שם בדרך בדיחותא [ועי"ש שהביא בשם החזון איש שאין להורים לקרוא שם לילד שעלול להתבייש ולהצטער בו].

חומר איסור אונאת דברים

מקור האיסור

מובא בגמ' בבא מציעא נ"ח ע"ב המקור לאיסור אונאת דברים, נאמר "לא תנו איש את עמיתו" (ויקרא כ"ה י"ז), ואמרו חכמים שבאונאת דברים הכתוב מדבר היות ונאמר בפסוק אחר "וכי תמכרו ממכר לעמיתך אל תנו איש את אחיו" (שם כ"ה י"ז) שמשמעו אונאה במקח וממכר הרי אונאת ממון, ומה שכתוב "אל תנו איש את עמיתו" מדובר באיסור אונאת דברים. בשערי תשובה לרבינו יונה שער ג' אות כ"ד מבאר שלשון אונאה האמורה באונאת דברים הכוונה על "צער" והוא מלשון הכתוב "והאכלתי את מוניך את ברשם" (ישעיה מ"ט) וכן נאמר ברחל "ותקרא שמו בן אוני", וכ"כ רש"י עה"ת (ויקרא כ"ה י"ז), בחיי אדם כלל קמ"ג אות א' כתב שגם המצער בדברים וגם המצער ע"י מעשה הוא בכלל האיסור של אונאת דברים, וכן נראה מלשון החינוך במצוה של"ח "מדיני המצוה שלא להכאיב לבריות בשום דבר ושלא לביישם", וכמובן אותו חומר איסור שיש באונאת ממון כן חומר האיסור באונאת דברים. ויותר מזה מובא דברי רבי אלעזר (ב"מ נ"ח) "שגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו זה בממונו", כמו"כ מובא דברי רבי שמואל בר נחמני שאונאת ממון ניתן להשיב ואונאת דברים לא ניתן להישבון. בס' קריינא דאגרתא ח"א סימן נ"ז ממרן הסטייפלר זצ"ל מובא "צריך לדעת כי עוון גדול נורא לצער אדם מישראל אפילו צער קל בדיבור בעלמא נקרא והוא מפורש בתורה". מובא בשו"ע הרב בהלכות אונאה "הצועק על אונאת דברים נענה מיד לפי שהוא צער הלב וקרוב להוריד דמעות".

האם לוקין על אונאת דברים? הרמב"ם בפירושו המשניות מסכת מכות פ"ג משנה א' והחינוך מצוה של"ח כתבו שאין לוקין על איסור אונאת דברים משום שהוא לאו שאין בו מעשה, אולם יעויין במרכזי ב"מ פ"ו סימן ש"ו שמי שהעידו עליו עדים שאונה את חבריו בדברים צוה רבינו"ה להלקותו לפי שעבר על לאו גמור, אולם הב"י בריש טור חו"מ והב"ח (שם) כתבו שאין הכוונה למלקות מן התורה שהרי הוא לאו שאין בו ממש [דהיינו שהוא לאו שאין בו מעשה], אלא כוונתו שלוקה מכת מרדות מדרבנן, אולם בכנסת הגדולה בחו"מ סימן רכ"ח בהגה"ט מעיר על פירושו זה שהרי המרדכי כתב במפורש שלוקה משום **שעבר על לאו גמור**, וכן כתב להעיר מהר"א די בוטון (בעל המגיד משנה) בתשובותיו לחם חיים סימן ו' דכוונת המרדכי מלקות ממש ולא מכת מרדות (עי' בס' ברית יעקב מהגר"ח סופר שליט"א שהאריך בזה בסימן י"ז).

איסור אונאת קטן

בס' החינוך מצוה של"ח כתב "שלא להונות אחד מישראל בדברים וכו' ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות, ואפילו בקטנים ראוי להזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדאי, זולתי במה שצריך הרבה כדי שיקחו מוסר ואפילו בבני ובנותיו של אדם, והמקל בהם שלא לצער בעינים אלו ימצא חיים ברכה וכבוד". ומבואר בדבריו שאין זה מעיקר הלאו אלא רק משום זהירות. אולם במנחת חינוך (שם) כתב דלאו זה מדובר גם על קטנים, וכן משמע ברמב"ם בהלכות דעות פ"ו הלכה ח' "בין קטן בין גדול" יש בו תשלום בושט כמובא בב"ק פ"ו. וכן פסק הרמב"ם בהלכות ובל ומזיק פ"ג ה"ד ובשו"ע חו"מ סימן ת"כ סעיף ל"ו ובשו"ת בנין ציון סימן קע"ב ובס' תיבת גמא (להפמ"ג) חקירה ה'. בפלא יועץ (ערך בעלי חיים) כתב דצער ילדים קטנים לכ"ע הוא מדאורייתא, ויש להזהר בזה **דחרי קטנים לאו בני מחילה הם** כמובא ברש"י ב"מ כ"ב ע"א ד"ה יתמי לענין ממון ולענין אונאת דברים שחמור יותר מאשר אונאת ממון כמובא לעיל. מובא בס' תולדות יעקב עמ' קס"ב המעשה ממון הסטייפלר זצ"ל שהיה נדמה לו שפגע בילד קטן והקפיד לבוא אל שמחת בר המצוה שלו, ולאחר ששימח אותו ביקש מחילה באמרו שבמשך שנים המתין ליום זה בו גיע הילד למצוות, כדי שיוכל הילד למחול לו. וכן דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל כמובא בס' אשרי האיש ח"ג פ"כ אות ד' שאדם שפגע בקטן אין מועילה מחילת הקטן, שהרי קטן אינו בר מחילה (עי' בחו"מ סימן ר"ס ס"ו), והוסיף שמ"מ יבקש ממנו מחילה בקטנותו (מפני המנהג) ולכשגדיל יבקש שוב. ודלא כדעת הגר"ן קרליץ זצ"ל כמובא בס' חוט שני

דיני יו"כ עמ' ק"א שמחילת הקטן מועלת, ואע"פ שבדיני ממונות אין מועילה מחילתו של קטן ויכול הוא לחזור בו, מ"מ לגבי חטא שבין אדם לחבירו שענין המחילה הוא מה שמסיר את הקפדתו מלבו מועילה המחילה גם בקטן, והוסיף שבמה שמפייס את הקטן נחשב כתשובת המשקל על מה שחטא כנגדו ומתכפר עונו ע"י, ומציון שכך כתב מרן החזו"א זצ"ל. בס' פתחי חשן ח"ה פט"ו הערה י"ב כתב "ומן הראוי לעורר שיש המזלזלים בצער קטנים והוא איסור דאורייתא.

פרסום חשדות בעיתון

אסור לבייש אדם מישראל, ואף מצוות תוכחה לחבר ורע שנצטוו לקיימה אין לעשותה באופן שבו החבר עלול להפגע יתר על המדה (עי' גמ' ערכין ט"ז ע"ב), וכפי שהסביר בעל החינוך מצוה של"ח "לפי שהבושת צער גדול לבריות אין גדול ממנו על כן מנענו הקב"ה מלצער בריותיו כל כך" ולכן אין לפרסם שום חשדות כנגד אישי ציבור וגם לסתם אדם שזה גורם צער גדול לאותם אנשים, וכפי שכבר מובא ברמב"ם הלכות דעות פ"ו הלכה ח' "צריך האדם להזהר שלא לבייש חבריו ברבים בין קטן בין גדול", לא רק הבייש אסור אלא אף הצער דהיינו שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו יותר מאונאת ממון כלשון ספר החינוך מצוה של"ח, דלפעמים מילה אחת שנאמרת לאדם משברת רוחו והרגשתו עד שיהיה קשה לתקן הנזק שנגרם כמובא בגמ' ב"מ נ"ח ע"ב, וכפי שמובא בשו"ע חו"מ סימן ת"כ סעיף ל"ט "והתורה הקפידה הרבה באונאת דברים לפי שהוא דבר קשה מאד ללב הבריות והרבה מבני אדם יקפידו עליהם יותר מן הממון, ולכן מובא בגמ' סוטה ל"ב ל"א "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מפני מה תקנו תפילה בלחש כדי שלא לבייש עוברי עברה", וביאר רש"י (שם) "המתודים בתפילתם על עבירות שבידם".

העובר על דברי חכמים

מובא בשו"ע הרב (דיני אונאה וגניבת דעתן) סימן ב' אות ל' "כל העובר על דברי חכמים ולא חזר בתשובה מותר לקרותו עבריין ואין בו משום אונאת דברים שנאמר ולא תנו איש את עמיתו ופירשו חכמים עמיתו עם שאתך בתורה ובמצוות הזהירה תורה על אונאתו ולא העובר עליה". והעיר בס' אמרי יעקב על שו"ע הרב (שם) איך מותר לעבור על לאו דאורייתא של לאו תנו ולצער את חבריו בזמן שהדבר ההוא מותר לעשותו מן התורה, ודווקא באיסור תורה מובן דאז לא שייך לקרוא לו עמיתך שאתך בתורה ובמצוות, אבל בעבר על איסור דרבנן לכאורה לא שייך לומר כן, וצ"ל דהואיל וכל התקנות והמצוות שתקנו חז"ל הוא משום גדר וסייג לחזק את דבר תורה, ומאוד החמירו בהם עד שאמרו חז"ל ברכות ד"ד "העובר על דברי חכמים חייב מיתה" ופרש"י בסוטה ד' ע"ב דכתיב "ופורץ גדר ישכנו נחש" (קהלת י'), א"כ ודאי מי שהוא פורץ גדר חכמים שעשו לקיום וחזיק התורה לא שייך לקרותו "עמיתו" דציוני התורה לא תנו איש את עמיתו לא היתה על איש כזה, שהוא עוקר ופורץ גדרי התורה".

להקיץ אדם משינה

אסור להקיץ אדם ישן נגד רצונו דהוא נחשב כ"גזל שניה". והיות ומעיר אותו וגורם לו צער עובר על לאו תנונו. וכן מובא בשו"ת קרן לדוד סימן י"ח ובס' פתחי חשן פט"ו סק"ג, אולם אם מעיר אותו לצורך מצוה כגון לתפילה מותר להעיר אותו.

אונאת דברים ליראי ה' בלבד

מובא ברמ"א חו"מ סימן רכ"ח ס"א בהגהה בשם הנימוקי יוסף פרק הזהב בשם המדרש וז"ל "ומי שמאנה את עצמו מותר להונותו", וכן מובא בהגהות מימוני על הרמב"ם בהלכות מכירה פי"ד ה"ו אות ד' "ואמר במדרש שאם הונה את עצמו אתה רשאי להונותו שאין קרוי עמיתך", וכן מבואר ביראים סימן ק"פ "ומנין שההונה אותך שאתה רשאי להאנאותו ת"ל עמיתו" והטעם לכך הואיל והוא מאנה אותך הרי הוא עבריין שעובר על איסור אונאת דברים ואינו אתך בתורה ובמצוות. יש שכתבו שאין איסור אונאת דברים אלא כלפי יראי ה', אבל אלו הנוהגים שלא עפ"י התורה כיון שבאורח חייהם הם מאנים את עצמם מותר גם לאחרים לאנות אותם, וכלשון הגמ' "עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונהו", ולומדים זאת דבאונאת דברים כתוב לשון ולא תנו איש עמיתו, ואילו גבי אונאת ממון כתוב לשון אחיו, שינוי לשון זה בא לומר "עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונהו" ז"א איסור אונאת דברים דווקא במי שמקיים תורה ומצוות, דלא כן באיסור אונאת ממון שנוהג אף ברשע שאינו מקיימו [עי' בבאר הגולה חו"מ סימן רכ"ח אות ה' ובסמ"ג ל"ת קע"א].

הודעה משמחת
 בסיעתא דשמיא, ולבקשת ציבור הקוראים,
 אנו מתחילים אי"ה מסגרת נוספת של הפצת
 העלון במייל,
 המעונינים להצטרף ישלחו בקשה
 למייל: MISAVIV1000@GMAIL.COM

הופיע ויצא לאור
 "מסביב לשולחן"
 על חמישה חומשי תורה בעימוד חדש ומאיר עיניים
 50 נושאים על פרשיות התורה
להשיג: ספרי הישיבה

הנושאים הבאים
 במדבר - עיני כבוד התורה, עיניא דיומא,
 חג מתן תורה.

מכון ירושלים
אוצר מפרשי התורה
 אוצר כל הפירושים והביאורים על התורה
 בעריכה תמציתית וייחודית
 להשיג בהנחות המפרים

אשת חיל
 מדרשים, נפתר,
 ראשונים, אחרונים, הסיודת